

4. Sibley M. Q. The political theories of modern pacifism : an analysis and criticism / M. Q. Sibley, T. Paullin. – Philadelphia : Pacifist Research Bureau, 1944. – 224 p.

В статтє приведена характеристика основних типів ненасильствених дійствий (пацифізм, моральне спротивлення, пасивне спротивлення, активне примирення, ненасильствена революція, селективне ненасиліє и др.) и определены основные критерии их типологизации.

The article is induced characteristics of the main types of non-violent actions (pacifism, moral resistance, passive resistance, active resistance, nonviolent revolution, selective non-violence, etc.), and the main criteria for their typology are determined.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2013

УДК 323.17

Демчук Д. В., ДЗ «ПНПУ імені К. Д. Ушинського»

ОЦІНКА ПОЛІТИЧНОГО РИЗИКУ ПРИ ПРИЙНЯТТІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РІШЕННЯ

В даній публікації вивчаються актуальні питання щодо політичного ризику в економічній сфері життєдіяльності суспільства. Здійснюється аналіз сутності політичного ризику в аспекті інвестиційної діяльності, окреслюються та характеризуються фактори, які впливають на рівень політичного ризику в економічній системі, вивчаються моделі оцінки політичного ризику при прийнятті інвестиційного рішення.

Термін «політичний ризик» сьогодні застосовується багатьма як теоретиками так і практикам (політологами, соціологами, економістами), які досліджують або працюють в економічній сфері, займаються підприємницькою діяльністю тощо. Для України ця проблема є особливо гострою. Всім відомі той політичні стрес та нестабільність, які супроводжують політичний процес України в останні роки. І тому, у кожного, який має бажання розмістити свій капітал в Україні формується своє власне розуміння того, яким чином ця політична ситуація може відбитися на розвитку свого капіталу. І як результат - від того, як інвестор бачить політичну ситуацію залежить – чи буде він вкладати свій капітал в українську економічну систему чи ні. Бачення ситуації визначається досвідом його власної діяльності, а також відомими йому прецедентами, пов'язаними з іншими компаніями.

Наукових та практичних розвідок цього аспекту недостатньо, тому й виникає нагальна проблема звернутися до цього аспекту політичного ризику, тому, що саме недостатня теоретична та методологічна розробленість даної проблематики негативно впливає на ефективність прийнятих інвестиційних рішень на економічну систему України в цілому. Це означає, що існує об'єктивна необхідність у дослідженні політичних ризиків: створення методик їх відбору та оцінки, а також вироблення способів його обліку і зниження його рівня при здійсненні інвестиційної діяльності. Це забезпечує вимогу актуальності щодо наукових досліджень.

Серед праць в даному напрямку слід відмітити розробки В. В. Биченкова, який досліджує в своїх публікаціях методи та прикладні моделі аналізу політичних ризиків в економіці; М. В. Братерського, який вивчає співвідношення економічних інструментів з політичними ризиками; В. В. Вітлінського, який розглядає в своїх працях політичний ризик, валовий внутрішній продукт та зовнішній борг в їх сукупності; А. А. Горшкової, яка працює в напрямку дослідження політичного ризику та методів його оптимізації. В цілому, слід зазначити, що в останні роки активізувалися дослідження політичного ризику в аспекті його впливу на економічну та інвестиційну політику держави, що говорить і про актуальність тематики і про те, що й досі існує багато прогалин в цьому аспекті.

Метою даної статті є дослідження політичного ризику в процесі прийняття інвестиційного рішення. Для досягнення мети слід вирішити наступні завдання: визначити сутність політичного ризику в аспекті інвестиційної діяльності; окреслити фактори, як впливають на рівень політичного ризику в економічній системі; охарактеризувати моделі оцінки політичного ризику при прийнятті інвестиційного рішення.

Ключовим поняттям, необхідним для вивчення феномену політичного ризику, є поняття інтересу. Після того, як суб'єкт усвідомив наявність у себе яких-небудь інтересів, він починає діяти. Проте цьому процесу передують процес прийняття рішення, що включає в себе аналіз ситуації і вибір способу дії. На даному етапі і відбувається сприйняття ризику. Ризик для суб'єкта полягає в тому, що він, реалізуючи рішення, націлені на задоволення інтересів, може зіткнутися з певними перешкодами, здатними поставити під сумнів можливість реалізації рішення. Ці перешкоди стають джерелом ризику для даного індивіда. Саме те, які інтереси переслідує індивід, а також характер факторів, що впливають на його діяльність, метою якої є задоволення даних інтересів, і визначає характер ризиків, пов'язаних з їх просуванням. Тому, характер ризику визначається інтересами суб'єкта ризику [4, с. 39].

Про політичні ризики політичних суб'єктів має сенс говорити в контексті прогнозування дій того чи іншого політичного актора, тому, що у своїй поведінці політичні актори керуються не тільки поставленими перед ними формальними завданнями, а й завданням забезпечення власного політичного майбутнього, при тому, що завжди, в тій чи іншій мірі, існує загроза для якості політичного життя кожного конкретного політичного суб'єкта. Оцінка політичних ризиків для політичних суб'єктів забезпечує їх інформацією про додаткові стимули і фактори, що впливають на прийняті даними суб'єктами рішення.

В науці загальноприйнятим є визначення, що політичні ризики, це ймовірності небажаних наслідків можливих політичних та інших рішень, пов'язаних з політичними подіями, здатними завдати той чи інший збиток їх учасникам у реалізації їх інтересів. Однак, з точки зору сприйняття політичного ризику інвестором, ймовірність політичних змін, здатних негативно позначитися на діяльності компанії це не стільки сам ризик, скільки його джерело, в той час як ризик – це ситуативна характеристика діяльності в умовах невизначеності [3, с. 125].

Ризики виникають на стадії прийняття рішення. Якщо говорити про політичні ризики комерційних структур, то вони виникають в процесі прийняття інвестиційних рішень. Основною метою діяльності інвестора є отримання прибутку, однак, приймаючи інвестиційне рішення, менеджер компанії не може виходити тільки з принципів економічної раціональності, не дивлячись на те, що його завдання - прийняти оптимально ефективне рішення [9, с. 20]. Проблема полягає в тому, що ефективність інвестиційного рішення не забезпечується виключно економічною раціональністю завдяки політичним та соціальним факторам, що впливають на умови реалізації інвестиційного проекту.

При прийнятті інвестиційного рішення інвестору доводиться керуватися не тільки економічними і фінансовими показниками, а й враховувати фактори іншого роду, тому, що їх вплив може негативно позначитися на обов'язкових, для реалізації проекту, умовах. Велика частка в сукупності неекономічних чинників припадає на політичні чинники і ступінь їх впливу в цілому в залежності від рівня розгляду варіюється від країни, регіону, галузі та самого інвестора. Можливість впливу даних факторів на умови реалізації проекту означає для інвестора невизначеність умов у майбутньому, що сприймається як загроза для проекту або для бізнесу в цілому [7, с. 45]. Тобто, політичні чинники, такі як на макрорівні - війна, на мікрорівні - експропріація, на рівні фірми виникнення непереборного адміністративного бар'єру фактично роблять неможливою подальшу діяльність фірми на даній території.

Тут стає зрозуміло, звідки у неполітичного суб'єкта виникають політичні інтереси і які саме політичні інтереси: інвестор зацікавлений в тому, щоб події такого роду не відбувалися, з тієї причини, що власну діяльність в умовах високої ймовірності розвитку таких сценаріїв в майбутньому він сприймає як інвестиційний ризик. І саме це, у свою чергу змушує інвестора цікавитися політикою, тому, що він усвідомлює, що безпосередньо від неї залежить.

Звідси рівень політичного ризику для інвестора визначається ступенем його залежності від вектора та інтенсивності політичного процесу, і політичною ситуацією, що склалася для конкретного інвестора. Тобто, всі політичні фактори, які здійснюють вплив на комерційну діяльність можна умовно розділити на фонові та профільні: фонові фактори виникають як наслідок політичних процесів, що відбуваються в даному середовищі, виникнення профільних факторів пояснюється характером взаємин бізнесу і влади. Профільні фактори є ні що інше, як наслідки прийнятих політиками рішень [6, с. 68].

Питання про те, які політичні фактори ризику є для інвестора значущими, вирішується у кожному конкретному випадку, залежно від інтересів конкретного інвестора, його власних характеристик і цілей. Існують групи інвесторів, яких цікавлять тільки лише фонові фактори (банки). У той же час, для середнього регіонального бізнесу значимість профільних показників буде значно вищою, ніж значимість фонових, тому, що їх діяльність більшою мірою залежить від конкретних рішень регіональної влади.

Таким чином, політичні ризики слід розглядати виходячи з того, хто є суб'єктом політичного ризику. Тобто, першим завданням дослідження політичного ризику буде виявлення суб'єктів ризику, а потім визначення ризику для кожного з них. Наприклад: економічному суб'єкту може інкримінуватися політичний ризик. Здатність економічного суб'єкта випробувати на собі політичний ризик лише означає, що у даного суб'єкта є політичні інтереси, коло яких може бути занадто широким, чи, навпаки зовсім вузьким.

Згідно традиційного трактування політичний ризик ототожнюється з поняттям політичної складової інвестиційних ризиків. Тобто, політичні ризики безпосередньо пов'язуються з діяльністю комерційних структур. Однак логіка, продиктована обраним підходом, говорить про те, що компанія не є єдиним суб'єктом політичного ризику. Якщо виходити з припущення про те, що характер інтересів суб'єкта визначає характер ризиків, які він на собі відчуває, політичний ризик може також бути інкримінований політичним суб'єктам: політичним інститутам, партіям, окремим політикам [10, с. 98]. Прикладом

політичного ризику для політичного суб'єкта може бути ризик відставки уряду, який, безумовно, має місце у випадку повного провалу реформи монетизації пільг.

У разі, коли головною проблемою для компанії є проблема вибору найбільш сприятливого для її діяльності регіонального середовища, тобто проблема прийняття оптимального інвестиційного рішення використовується наступна технологія прийняття інвестиційного рішення:

1. Оцінка регіонального середовища, тобто інвестиційної привабливості регіону, яка складається з інвестиційного потенціалу, інвестиційного клімату і ризиків. На даному етапі особливо важливо вивести рейтинг регіону з точки зору рівня політичного ризику, до якого бізнес потенційно схильний в кожному окремому регіональному середовищі.

Слід зазначити, що українські дослідники практично не займаються розробкою методики аналізу та оцінки політичних ризиків, незважаючи на актуальність даної теми в умовах сильної регіональної диференціації. У той час як на заході політичні ризики вивчаються з п'ятдесятих років ХХ століття. Сьогодні існує більше десятка моделей розрахунку і рейтингування політичних ризиків, що використовуються численними експертними агентствами і консалтинговими фірмами США та Європи, такими як: Frost & Sullivan (the World Political Risk Forecast), Business International and Data Resources Inc. (Policon), BERI (Business Environment Risk Index).

За відсутності власної методологічної бази дослідження та розрахунку регіональних політичних ризиків слід використовувати для їх аналізу основні методи і принципи західних рейтингових агентств з урахуванням української специфіки.

Методика оцінки рівня політичного ризику конкретного регіону складається з трьох етапів: збір інформації; обробка інформації; ранжування регіонів за ступенем інвестиційної привабливості з точки зору політичної стабільності і за рейтингом ризику кожному регіону [5, с. 72].

В сучасних українських умовах досить складно отримати об'єктивну інформацію про конкретне регіональне середовище, збираючи його в центрі [8, с. 12]. Сьогодні навіть самі компетентні органи в центрі володіють неповною, неточною або спотвореною інформацією про регіони, зокрема про розстановку сил економічних і політичних інтересів, і майже не володіють інформацією про неформальні регіональні політичні зв'язки. У такій ситуації найбільш результативними будуть два підходи, активно використовувалися на заході в сімдесятих роках

XX століття: методи «old hands» («старих знайомств») і «grand tours» («великих турів»), які представляють – у першому випадку – звіти експертів, які володіють знаннями по даному регіону і мають можливість отримувати інформацію про нього від представників місцевої еліти, у другому – складання звітів робочою групою, яка проводить низку експертних інтерв'ю безпосередньо в регіоні.

Обробка інформації полягає в її оцінці за допомогою заздалегідь вироблених критеріїв. Оцінюються:

- характер регіонального політичного режиму, шляхом аналізу таких факторів як: бюрократизація; вплив особистісного чинника на адміністративні рішення; корумпованість; ізолюваність влади від суспільства; демократичність; ступінь спадкоємності влади; рівень взаємозв'язку економічного і політичного життя в регіоні; гнучкість інститутів;

- політична культура, яка виражається шляхом сформованості громадянського суспільства та ступенем його залучення в політичний процес; ступенем відкритості та ринковості політичної культури;

- соціальна обстановка, яка виражається через рівень соціальної фрустрації і ступінь соціальної захищеності населення; вектор і інтенсивність процесу соціальних реформ; через імміграцію та еміграцію;

- політико-правова обстановка, яка проявляється через активність громадянського суспільства; легітимність діючої влади; розробленість інвестиційної законодавчої бази; рівень конфліктності в полі політичних інтересів; характер і інтенсивність адміністративних реформ; рівень криміногенності обстановки і схильності терористичним діям; опозиція [2, с. 75].

2. На наступному етапі проводиться перетворення якісних показників у кількісні з використанням західних методик аналізу і розрахунку країнових політичних ризиків, адаптованих для роботи з критеріями оцінки регіонального середовища (наприклад, з залученням методу Дельфі). На основі отриманих результатів здійснюється ранжування регіонів відповідно з величиною результуючого показника і таким чином кожному регіону нараховується рейтинг стабільності політичної і соціальної ситуації.

Даний підхід є комбінованим, оскільки заснований і на суб'єктивному сприйнятті середовища і на кількісному аналізі даних. Його застосування дозволяє вирішити проблему, яка виникає в процесі розрахунку ризиків: як знизити вплив фактора суб'єктивного сприйняття середовища на вихідний результат, але в той же час врахувати його при аналізі кількісних показників. Схожий механізм аналізу

використовується службою BERI (Business Environment Risk Index) при розрахунку країнових політичних ризиків.

Альтернативою вищеописаного підходу є модель Political System Stability Index, розроблена Д. Генделем, Г. Вестом і Р. Мідоу. Вона будується на основі дискретних показників (об'єктивних даних, у тому числі економетричних) і передбачає нарахування індексу кожному з компонентів з подальшою оцінкою кожного з них.

Ще одним альтернативним методом розрахунку політичного ризику є метод розроблений компанією Dow Chemical. Його особливість полягає в тому, що він багатоступінчастий і включає в себе збір інформації, її верифікацію на декількох рівнях, її експертний аналіз, а потім вироблення можливих сценаріїв розвитку подій. Такий аналіз вимагає великих фінансових витрат. Досить складний і дорогий метод – метод компанії Shell Oil, який включає в себе комбінований аналіз економетричних показників і експертних оцінок [2, с. 77].

Однак, приймаючи інвестиційне рішення, компанія не може керуватися тільки загальним рейтингом інвестиційної привабливості, одним зі складових якого є загальний рейтинг політичного ризику. Для того щоб підвищити якість дослідження факторів, які мають найбільше значення, кожен з них аналізується окремо. Наприклад особистісний фактор можна оцінювати за допомогою Prince model. Мета побудови моделі - визначити ймовірність прийняття того чи іншого рішення місцевою владою, через аналіз характеристик регіонального політичного режиму. В умовах високої соціальної фрустрації українського населення нарівні з Prince model необхідно використання моделі Кнудсена (Knudsen's Ecological Approach). Сьогодні в світовому політичному процесі використовують моделі аналітичного агентства PRS Group: модель PRS і модель International Country Risk Guide (ICRG). Ці моделі визнаються експертами найбільш об'єктивними з усіх існуючих. Обидві моделі в цілому характеризують інвестиційну середу і в теж час побудовані таким чином, що легко адаптуються до окремих інвестиційним проектам.

Бібліографічний список

1. Братерский М. В. Экономические инструменты внешней политики и политические риски / М. В. Братерский. - М. : Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 231 с.
2. Быченков Д. В. Методы и прикладные модели анализа и оценки политических рисков / Д. В. Быченков // Вестник Российского университета дружбы народов. – 2007. – С. 70-78.
3. Быченков Д. В. Политический риск: проблемы дефиниции и классификации / Д. В. Быченков // Общественные науки и современность. – 2008. – №3. – С.123-133.

4. Воеводина Н. В. Управление финансовыми рисками / Н. В. Воеводина. – Владивосток, 2001. – 92 с.
5. Горшкова А. А. Политический риск и методы его оптимизации / А. А. Горшкова // Актуальные проблемы политологии : сб. науч. работ студентов и аспирантов Российского университета дружбы народов. – М. : МАКС Пресс, 2001. – С. 139–142.
6. Дубров А. М. Моделирование рискованных ситуаций в экономике и бизнесе / А. М. Дубров, Б. А. Лагоша, Е. Ю. Хрусталева, Т. П. Брановская. – М., 2003. – 190 с.
7. Куницына Н. Н. Экономические методы оценки политических рисков / Н. Н. Куницына // Сборник научных трудов. Северо-Кавказский государственный технический университет. Серия «Экономика». – Ставрополь, 2002. – 155 с.
8. Політичні ризики і політична стабільність в Україні : Документ УНЦПД з оцінювання глибини політичних ризиків. - 2010. – Вип. 4 : Вплив кампанії з виборів Президента України на політичну стабільність.
9. Соловьев А. И. Политические риски в процессе принятия государственных решений / А. И. Соловьев // Принятие государственных решений. – М., 2006. – С. 20-21.
10. Хохлов Н.В. Управление риском : учеб. пос. для вузов / Н. В. Хохлов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 239 с.

В данной публикации изучаются актуальные вопросы, которые возникают в экономической сфере жизнедеятельности общества, связанные с влиянием политического риска на инвестиционную деятельность. В частности, проводится анализ сущности политического риска в аспекте инвестиционной деятельности, характеризуются факторы, которые влияют на уровень политического риска в экономической системе, изучаются модели оценки политического риска при принятии инвестиционного решения.

Pressing questions, which arise up in the economic sphere of vital functions societies, related to influence of political risk on investment activity, are studied in this publication. In particular, the analysis of essence of political risk is conducted in the aspect of investment activity, factors which influence on the level of political risk in the economic system are characterized, the models of estimation of political risk at the acceptance of investment decision are studied.

Стаття надійшла до редколегії 30.01.2013